

Bergens fånge

Traditionella krigsfilmer brukar handla om goda och onda, segrare och förlorare, hjältar och förrädare. Men det finns ett annat slags krigsfilmer där kriget självt är det onda, en kraft som strävar att beröva människorna deras mänsklighet och som det krävs verkligt mod för att stå emot. En sådan film är *Bergens fånge*.

Åldersrekommendation:
Åk 9 / gymnasiet

En filmhandledning av
Annika Thor

Filmens handling

En ung rysk värnpliktig, Vanja, skickas till ett icke namngivet bergsland i Kaukasus, där den ryska armén är indragen i ett blodigt krig mot en inhemska gerilla. I ett bakhåll blir Vanja och den tuffe sergeanten Sasja tillfångatagna av gerillan. De båda fångarna överlämnas till en gammal man, Abdoul-Mourant, som för dem till sitt hus i en bergsby. Där håller han Vanja och Sasja inlåsta under bevakning av svärsonen Hassan, som är stum sedan ryska soldater skurit ut hans tunga. I huset finns också Abdoul-Mourants moderlösa dotter Dina, en vacker men ensam flicka i trettonårsåldern.

Abdoul-Mourants avsikt är att försöka utväxla de båda ryska fångarna mot sin son, som sitter i ryskt fångelse i garnisonsstaden nere i dalen. Men det visar sig att den ryske överste som för befälet över styrkorna i området anar oråd och därför är ovillig att gå med på en snabb utväxling. Vanja och Sasja blir kvar i fångenskapen, till förargelse för byns män, som fruktar ryssarnas hämnd.

Till en början spelar Sasja i kraft av sin befälsroll översittare gentemot Vanja och behandlar honom illa.

Vanja och Sasja – Sergej Bodrov Jr. och Oleg Mensjikov under ett av sina gemensamma flyktförsök.

Men efter hand som fångenskapen fortskrider uppstår en vänskap mellan de båda fångarna. Också relationen till deras fångvaktare, Hassan, blir mer vänskaplig. Och mellan Dina och Vanja, som själv är knappt mer än ett barn, börjar en barnslig och oskuldsfull förälskelse växa fram.

För att sätta press på den ryske befälhavaren befaller Abdoul-Mourant Vanja och Sasja att skriva till sina mödrar och be dem komma till garnisonsstaden. Vanja skriver till sin mamma, som är ensamstående lärarinna och som genast reser för att hjälpa sin son. Sasja låtsas skriva ett brev till sin mor, men bekänner senare för Vanja att han är föräldralös och har vuxit upp på ett barnhem.

Den tidsfrist som Abdoul-Mourant har satt upp är på väg att rinna ut. Sasja och Vanja beslutar sig för att försöka fly. Sasja dödar Hassan och senare även en herde, i syfte att komma över hans gevärd. De båda flyktingarna grips av gerillan. Sasja dödas som hämnd för mordet på herden, medan Vanja förs tillbaka till byn och placeras i ett säkrare fångelse.

Vanjas mor försöker övertyga den ryske översten om att genomföra en

utväxling och är på väg att lyckas, när katastrofen inträffar. En gammal man från bergsbyn har förlorat båda sina söner på grund av kriget: en har dödats av ryssarna och den andre har gått över till deras sida. Fadern lyckas ta sig in till det ryska högkvarteret och skjuta sin "förrädiske" son, just som några fångar lastas på bilar för att förflyttas. Bland dem är Abdoul-Mourants son, som griper tillfället att försöka fly och skjuts ihjäl.

Det finns inte längre någon att utväxla Vanja emot och därmed inget skäl att låta honom leva. I förtvivlan trotsar Dina sin far och ger Vanja nyckeln till hans bojor för att han ska kunna rymma. Men Vanja inser hur Dina skulle straffas för sin hjälp till honom och väljer att stanna kvar.

Abdoul-Mourant tar med sig Vanja till en sluttning utanför byn och beordrar honom att gå rakt fram utan att se sig om. Vanja går och hör ett skott bakom sig. Han vänder sig om och ser den gamle mannen på väg tillbaka mot byn. Han lever!

Men över bergen kommer en svärm av ryska stridshelikoptrar flygande på väg mot byn ...

Krigets logik

Vanja har som nyinryckt värnpliktig hamnat i en situation som han inte förstår och som gör honom bokstavligen livrädd. Sasja, yrkessoldaten, är van vid kriget och ser det som en uppgift vilken som helst. Han hatar inte "fienden", men han tvekar inte heller ett ögonblick att döda honom. Däri liknar han gerillasoldaterna, som i ena ögonblicket utnyttjar Sasja och Vanja till en livsfarlig minletning i mörker, i nästa ögonblick inbjuder dem till fest.

Det finns likheter mellan de båda sidorna i det krig som *Bergens fånge* skildrar, men det finns också olikheter. Kriget utspelas i ett muslimskt land med en etnisk kultur som tydligt skiljer sig från den ryska. Gerillan kämpar för nationell självständighet, medan den ryska armén försvarar Rysslands överhöghet över en annan nation. Det kunde handla om Tjetjenien, men också om det långvariga kriget i Afghanistan – eller om USA:s krig i Vietnam.

Ändå är det inte de politiska frågorna om nationellt självbestämmande som främst intresserar regissören Sergej Bodrov och hans medförfattare Arif Aliev och Boris Giller. Deras fokus ligger på hur krigets obönhörliga logik påverkar den enskilda människan. Filmen är en tidlös berättelse, byggd på den pacifistiske ryske författaren Leo Tolstojs novell "Fången i Kaukasus" 1 från slutet av 1800-talet.

Abdoul-Mourant handlar utifrån sin önskan att rädda sin son. Det gör även Vanjas mamma. Den ryske översten däremot ser inte till individerna, utan till krigföringens principer. Att Sasja är hans vän gör honom inte mer benägen att gå med på en utväxling, som han fruktar kan leda till fler gisslandramer och kanske utgöra en fälla.

När Abdoul-Mourants son dödats har Vanjas liv inte längre något värde för den gamle mannen. Både Dina och Vanja själv utgår från att han kommer att dödas. Men filmen låter Abdoul-Mourants mänsklighet segra. Han skjuter ett skott i luften för att byborna ska tro att fången är död och vänder sedan tillbaka hem. Vanja överlever, men tvingas med en grym ironi maktlös se hur helikoptrarna är på väg för att förstöra byn.

13-åriga Dina lever ett inrutat liv enligt gamla seder i en patriarkalisk kultur där flickor inte har vidare mycket att säga till om. Men glimten i hennes ögon skvallrar om att nya tider randas.

★ *Diskutera vad det innebär att vara en god soldat. Är Sasja en bra soldat? Är Vanja? Är det möjligt att vara en god soldat och samtidigt en god människa?*

Sasja dödar Hassan och herden för att kunna fly. Handlar han rätt? Skulle Vanja kunnat göra likadant? Sasja dödas sedan av gerillasoldaterna. Är det ett rättvist straff?

Varför genomför den ryske översten inte fångutväxlingen redan från början? Borde han gjort det?

Varför skjuter Abdoul-Mourant inte Vanja i slutet av filmen? Gör han rätt? Hur skulle upplevelsen av filmen förändrats om Vanja dödats?

Vad är filmens budskap? Hur påverkas det av slutbilderna med helikoptrarna?

Män och kvinnor i krig

Kriget, som det skildras i *Bergens fånge*, är en angelägenhet för män. På den ryska sidan representerar Sasja med sin macho-stil ett mansideal som unga värnpliktiga som Vanja förväntas leva upp till. Men under fångenskapen och i samspelet med Vanja förändras Sasja och visar andra, mer känsliga sidor av sin personlighet.

Macho-idealet finns även bland gerillasoldaterna. Tydligast blir det vid festen efter minletningen, då Vanja ska tvingas till en brottningsmatch med en storvuxen gerillakämpe. Den "veke" ryssen blir utskratad av soldaterna.

Abdoul-Mourant och de andra äldre männen i byn lever efter ett mansideal som mindre handlar om fysisk styrka och mer om auktoritet, heder och värdighet. Mannens överhöghet över kvinnan, faderns överhöghet över barnen och de äldres över de yngre är i en sådan patriarkalisk kultur självklarheter. Möjligen kan man ana att gerillakriget, där de yngre männen spelar den mest aktiva rollen, kan komma att urholka de äldres auktoritet.

Men för Dina är faderns makt ovillkorlig. Därför är det en svår olydnad hon gör sig skyldig till när hon blir vän med Vanja och ett oerhört uppror när hon tar nyckeln för att befria honom.

Inte heller på den ryska sidan råder det någon jämlikhet mellan könen. Vanjas mamma har, trots att hon är en kompetent och högutbildad kvinna, svårigheter att få den ryske översten att ta henne på allvar. I stället kallar han henne nedlåtande "mor lilla".

★ *Vilka "typiskt manliga" egenskaper ger filmen prov på och hos vilka karaktärer?*

I början av filmen får vi följa Vanja under mönstringen. Vad säger de scenerna om det mansideal som råder i armén?

Är Vanja "omanlig"? Vilka egenskaper hos Vanja är det som gör att Sasja efter hand får allt mer respekt för honom?

Dina är bara 12-13 år, men i sitt

samhälle betraktas hon redan som giftasvuxen kvinna. Vilka krav ställer den kultur Dina lever i på en kvinna? Varför är Dina inte populär bland sina jämnåriga i byn? Vad är det hos Dina som väcker Vanjas intresse, och vice versa? Varifrån får Dina styrkan att våga trotsa sin far?

Vanjas mor ger trots motgångarna inte upp försöken att rädda sin son. I verkligheten finns det flera exempel på hur mödrar till soldater har organiserat sig för att stoppa ett krig. Mest kända är kanske de ryska soldatmödrarna, som demonstrerade mot kriget i Afghanistan. Är kvinnor mer "fredliga" än män?

En annorlunda krigsfilm

Bergens fånge håller trots sitt dramatiska innehåll en ganska lågmäld ton. Även om Vanja är huvudpersonen är identifikationen med honom inte total, utan vi får också se skeendet ur andra personers synvinkel. Filmens dramaturgi lägger inte tonvikten vid yttre spänning, utan vid de olika personernas moraliska val. I stället för andlös förväntan vill filmen försätta sin publik i ett tillstånd av reflektion över de etiska frågeställningar som den reser.

I krigsfilmer är det vanliga mönstret att den ena sidan framställs som god, den andra som ond. Hjältarna kämpar för det rätta, medan deras motståndare framställs som sadister som njuter av att döda. Inbyggd i denna modell finns en stark förväntan om att den goda sidan ska segra.

Bergens fånge följer inte detta svart-vita mönster. Här finns inga entydigt onda gestalter, kanske inte heller några entydigt goda. Mod blir då liktydigt med att våga stå emot krigets ondska och handla humant, som Abdoul-Mourant gör när han avstår från att döda Vanja.

★ Är *Bergens fånge* en spännande film? Kunde/borde den varit mer spännande? Hur skulle den i så fall ha gjorts?

Tänk till exempel på hur förhållandet mellan Vanja och Sasja utvecklas i filmen. Finns det några

tydliga vändpunkter i den utvecklingen? Hur skulle en liknande relation ha kunnat skildras i en amerikansk film?

Finns det några fördelar med att berätta på det sätt som Sergej Bodrov gör i *Bergens fånge*? Vilka, i så fall?

Diskutera *Bergens fånge* i förhållande till mer traditionella krigsfilmer. Vilka likheter finns? Vilka skillnader?

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

Ryssland 1996. Kavkazski Plennik

Manus: Arif Aliev, Sergej Bodrov, Boris Giller

Regi: Sergej Bodrov

Foto: Pavel Lebesjev

Klippning: Olga Grinsjpun

Musik: Leonid Desiatnikov

I ROLLERNA:

Sasja – Oleg Mensjikov

Vanja – Sergej Bodrov Jr

Abdoul-Mourant – Djemal Sikarulidze

Dina – Susanna Mekralieva

Hassan – Aleksander Burejev

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 99 min

Format: 1.1:37 Normalbild

Ljudsystem: Dolby SR

Censur: Från 15 år

Svensk premiär: 21.2.1997

DISTRIBUTION:

Sandrews, Box 5612, 114 86
Stockholm Tel. 08-762 17 00, fax
08-10 38 50

1 "Fången i Kaukasus" publicerades på svenska i novellsamlingen "Bilder ur ryska samhällslivet" 1887. Den har inte utkommit i någon senare upplaga och är svår att få tag i.